

Revolution and Earth; Agrarian Reforms and Land Policy of Revolutionary Socialist States

Mohamad Javad Mousanezhad * Assistant Professor, Department of Political Sciences, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran

Mohamad Bagher Khorramshad Professor, Department of Political Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Extended Abstract

Introduction

Land and its distribution and exploitation, as an important component in the class system of rural society, has long been the concern of governments, and especially after the occurrence of communist revolutions, it undergoes fundamental changes. Among other things, this can be seen in communist revolutions. In these countries, the nascent socialist government immediately pays special attention to land policy and agrarian reforms and tries to redistribute the land by the ideals of a communist society. The Soviet Union, China, and Cuba are three countries that have experienced a communist revolution. Our

---

* Corresponding Author: Mjmmjm2006@yahoo.com

How to Cite: Moosanezhad, M. J., & Khorramshad, M. B. (2024). Revolution and Earth; Agrarian Reforms and Land Policy of Revolutionary Socialist States. *State Studies*, 10 (38), 275-308.

Doi: [10.22054/tssq.2024.65965.1211](https://doi.org/10.22054/tssq.2024.65965.1211)

country, Iran, has witnessed the implementation of land policies in two different periods. One is the land reform before the revolution in 1961, which was in line with liberal policies, and the other is the land division policy of the years after the Islamic Revolution, which was a revolutionary policy. Considering the experience of land reforms in Iran and the fact that this issue is a very important issue for the rural society of Iran, therefore, taking advantage of the experience of other countries in the field of land reforms and land policy can be useful and effective for understanding and analyzing this great social event. It is also important to point out that despite the importance and sensitivity of the land issue in Iran and the experience of two periods of land division in the country, unfortunately, there are no written Persian sources and texts on this matter that have examined the experience of other countries in this field. In this regard, the researchers of this study tried to provide new information about the land distribution policy in these countries in the Persian language by using the original texts in English and Russian languages.

Materials AND Methods

The purpose of this article is to examine and explain the land reforms and land policy of the socialist governments stemming from the communist revolutions of China, Russia, and Cuba. The research method of this study is a comparative method based on library resources of the main languages.

Results and Discussion

By reviewing the land reform process in China, Iran, and Cuba, it can be said that all socialist countries followed a specific policy in this matter. These countries first tried to make fundamental changes in agricultural structures based on their ideological goals. This issue can be seen from Communist China led by Mao to Fidel Castro and even Lenin. It can be said that the spirit governing these revolutions was the same due to the ideology of communism, but it was different from

one society to another. With time, the structures of the communist countries moved away from the revolutionary state. Many of the ideals of the founders of socialism seemed unachievable, and on the other hand, these countries, which were mostly far from democratic standards, had problems justifying the people. Although none of the countries officially announced that they failed in their initial goals., The subsequent policies of the statesmen were aimed at maintaining the appearance of these structures based on agriculture, but with changes to make them profitable. This can be seen in cooperative approaches, which were a form of informal acceptance of private ownership.

In many of these countries, like Russia, we are facing the collapse of communist governments, the subsequent governments turned to de-socialism as the first step, but mostly they were not very successful. Because the structures of the communist era were so rooted in the peasant society that they made changes difficult. As a result of the changes that were tried to take place after the collapse, the market was so chaotic that it was not clear that the strategy of communism was in question and not the free market. We see an example of it in Russia. In addition, in this country, Yeltsin's differences with the Duma (which was in the hands of the communists) did not allow the government to maneuver much, and this itself caused conflicts. That too in a situation where the only thing the government needed was a consensus on reforms.

The common point of all these land policies, seen after the great communist revolutions, is the lack of attention to the issue of private property. Private property, an inherent and natural thing for humans, was destroyed by these governments, and non-private property methods, whether collective, state, or public, were used. This lack of attention to the inherent rights of human beings caused the land redistribution programs in the communist governments, which were also carried out on an immense scale, to face failure after several decades and the mentioned governments to implement land policies based on Private property move.

Conclusion

Based on the findings of this research, the land policy in the Soviet revolution consisted of: the rigid land policy of the collective farm, the flexible land policy of the farm, and the land policy of the contractual brigades. The land policy in the Chinese Revolution was: land policy in the family farming style, land policy in the collective farming style, land policy in the commune style, and land policy in the rural cooperative style. The land policy in the Cuban Revolution consisted of land policy based on public ownership, land policy based on land nationalization, and land policy based on cooperative cooperatives.

Keywords: Revolution, Land, State, Land Policy, Land Reform.

انقلاب و زمین؛ اصلاحات ارضی و سیاست زمین دولت‌های انقلابی سوسیالیستی

استادیار علوم سیاسی گرایش مسائل ایران، دانشگاه بین‌المللی امام
خمینی (ره)، قزوین، ایران

محمد جواد موسی نژاد *

استاد علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

محمدباقر خرمشاد

چکیده

زمین و نحوه توزیع و بهره‌برداری از آن، به عنوان یک مؤلفه مهم در نظام طبقاتی جامعه روستایی، از دیرباز مورد توجه حکومت‌ها بوده و مخصوصاً پس از وقوع انقلاب‌های کمونیستی، دستخوش تغییراتی بنیادی می‌گردد. از جمله در انقلاب‌های کمونیستی این مورد به چشم می‌خورد. در این کشورها، دولت سوسیالیستی نوپا بلافاصله به سیاست زمین و اصلاحات ارضی توجه ویژه‌ای نشان می‌دهد و تلاش می‌کند تا زمین، مطابق با آرمان‌های یک جامعه کمونیستی باز توزیع شود. شوروی، چین و کوبا سه کشوری هستند که انقلاب کمونیستی را تجربه کرده‌اند. هدف این مقاله، بررسی و تبیین اصلاحات ارضی و سیاست زمین دولت‌های سوسیالیستی منبث از انقلاب‌های کمونیستی چین، روسیه و کوبا است. روش تحقیق این پژوهش، روش مقایسه‌ای و با استناد به منابع کتابخانه‌ای از زبان‌های اصلی است. بر اساس یافته‌های این تحقیق، سیاست زمین در انقلاب شوروی عبارت بود از: سیاست زمین متصلب کالخوزی، سیاست زمین منعطف کالخوزی و سیاست زمین بریگاردی‌های قراردادی. سیاست زمین در انقلاب چین عبارت بود از: سیاست زمین به شیوه کشاورزی خانوادگی، سیاست زمین به شیوه کشاورزی جمعی، سیاست زمین به شیوه کمون، سیاست زمین به شیوه تعاونی روستایی. سیاست زمین در انقلاب کوبا عبارت بود از: سیاست زمین به شیوه مالکیت عمومی، سیاست زمین مبتنی بر ملی کردن اراضی و سیاست زمین به شیوه تعاونی‌های مشارکتی.

واژگان کلیدی: انقلاب، زمین، سیاست زمین، اصلاحات ارضی.

مقدمه

ایده وقوع انقلاب توده‌ای توسط ایدئولوژی کمونیسم مبتنی بر برابری بود. در این ایدئولوژی، هدف ارتقای سطح معیشتی و اقتصادی اقشار پایین جامعه شامل کارگران کشاورزی، کارگران صنعتی، دهقانان و... بود. در جوامع دهقانی پایه و اساس شورش‌های مردمی نیز دهقانان و روستاییان بودند. برای مثال در انقلاب چین مائو همواره بر نقش کلیدی دهقانان در پیروزی انقلاب تأکید داشت. جوامع سوسیالیستی متعاقب انقلاب‌های اجتماعی و خلع مالکیت از بزرگ مالکان واحدهای بزرگ به‌ویژه واحدهای تحت نظام ارباب-رعیتی، تحولات ساختاری شدیدی را تجربه می‌کنند. قواعد مالکیت، تصرف، مدیریت، توزیع و نوع روابط تولید در همه سطوح خرد، میانی و کلان تغییر می‌یابد.

مالکیت عمومی یا دولتی و یا گروهی پدید می‌آید و منافع جمعی بر منافع فردی رجحان می‌یابد. در این واحدها یکپارچگی اراضی و کشت و حمایت‌های همه‌جانبه دولت، امکان «به زراعی»، انجام عملیات زیربنایی و کاربرد روش‌ها و فنون نوین را در جهت حداکثر استفاده از منابع و افزایش میزان تولید پدید می‌آورد (Janvry, 2002: 5-6). در نتیجه این اصلاحات، توسعه کشاورزی به توسعه روستا منجر گردید؛ تا آنجا که در برخی از کشورها به‌ویژه چین مهاجرت معکوس به وجود آمد. با اینکه در این کشورها تحولات کیفی یا نرم‌افزاری در ساختار کشاورزی و ایجاد واحدهای بهره‌برداری جمعی جدید با اراضی وسیع و یکپارچه، زمینه را برای توسعه علمی و فناورانه در بخش کشاورزی پدید آورد، ولی تمرکز سیاسی و سلطه دولت بر کل فرایند تولید و سیطره منافع و مصالح دولت بر منافع، آزادی‌ها، احساسات، انگیزه‌ها، نوآوری‌ها و استقلال فردی در درازمدت، بخش کشاورزی را همانند سایر بخش‌های اقتصادی با مسئله ضعف رقابت‌ها، انگیزه‌ها و افت کمی و کیفی تولید و فسادهای اداری و مالی روبرو ساخت. تا آنجا که دولت‌ها مجبور شدند در جهت رفع یا مقابله با این نوع مسائل، سیاست تعدیل در جهت آزادسازی و خصوصی سازی و کاهش فشارهای سیاسی در پیش بگیرند (Urban China, 2015).

بر این اساس، انقلاب‌های بزرگ و به‌ویژه انقلاب‌های کمونیستی به دنبال خود، تبعات ساختاری عمیقی را بر پیکره جامعه ایجاد کردند که اصلاحات ارضی یکی از مهم‌ترین آن‌ها است. علت انتخاب سه کشور شوروی، چین و کوبا این است که این سه کشور در

طول قرن بیستم با انقلاب‌های بزرگی همراه بودند که دارای مرام کمونیستی بوده‌اند و بلافاصله پس از این انقلاب‌ها، حکومت‌های جدید به تغییر سیاست زمین و اصلاحات ارضی دست زدند. به عبارت دیگر، این سه کشور هر سه ویژگی لازم برای مطالعه این مقاله اعم از انقلاب بزرگ، لزوم تغییر در سیاست زمین و اصلاحات ارضی را در خود داشته‌اند.

ایران نیز در دو دوره زمانی متفاوت شاهد اجرای سیاست‌های زمین بوده است. یکی اصلاحات ارضی قبل از انقلاب در دهه ۱۳۴۰ که با سیاست‌های لیبرالی مطابقت داشت و دیگری سیاست تقسیم اراضی سال‌های پس از انقلاب اسلامی که سیاست انقلابی بوده است. با توجه به تجربه اصلاحات ارضی در ایران و اینکه این موضوع، یک مسئله بسیار مهم برای جامعه روستایی ایران است بنابراین بهره‌گیری از تجربه سایر کشورها در حوزه اصلاحات ارضی و سیاست زمین می‌تواند برای شناخت و تحلیل این رویداد اجتماعی بزرگ، مفید و مؤثر باشد. همچنین اشاره به این موضوع حائز اهمیت است که علیرغم اهمیت و حساسیت مسئله زمین در ایران و تجربه دو دوره تقسیم زمین در کشور، متأسفانه منابع و متون فارسی مدونی در این مورد که تجربه سایر کشورها را در این زمینه مورد بررسی قرار داده باشد، وجود ندارد. در همین راستا، محققان این پژوهش با استفاده از متون اصلی به زبان‌های انگلیسی و روسی، تلاش کردند تا اطلاعات جدیدی از سیاست تقسیم زمین در این کشورها به زبان فارسی ارائه نمایند. بر این اساس، سؤال اصلی مقاله حاضر، این است که سیاست زمین دولت‌های سوسیالیستی منبعت از انقلاب‌های کمونیستی چین، روسیه و کوبا چگونه بوده است؟

پیشینه و روش تحقیق

سیاست زمین در انقلاب‌های بزرگ موضوع بسیار مهم در جامعه‌شناسی سیاسی است که البته در زبان فارسی از فقر متون و منابع رنج می‌برد. اما در سایر زبان‌ها متون و منابع درخور و مناسبی در این زمینه وجود دارند.

بارسنگوف در کتاب پرحجم خود تحت عنوان تاریخ روسیه ۱۹۱۷-۲۰۰۹ که به زبان روسی نگاشته شده و در واقع شامل تاریخ معاصر این کشور می‌شود، به صورتی جامع به تبیین و بررسی دوران اصلاحات ارضی و سیاست زمین در این کشور می‌پردازد.

عبدالرشیدوف محقق تاجیک در سال ۲۰۱۶ در کتابی تحت عنوان «اصلاحات ارضی در تاجیکستان در قرن ۲۰ و ۲۱» به تبیین اصلاحات ارضی و سیاست زمین جمهوری تاجیکستان چه در زمان شوروی سابق و چه در دوران پس از استقلال این کشور پرداخته است.

وینس وونگ در سال ۲۰۱۴ در مقاله‌ای تحت عنوان «سیاست اصلاح زمین در چین» که سفارشی از دانشگاه هنگ‌کنگ بوده است، به بررسی و تبیین تقسیم زمین و سیاست‌های آن در جمهوری خلق چین پرداخته و در آن به سیستم بهره‌برداری مشارکتی از زمین توجه کرده است.

اوزون طی مقاله‌ای تحت عنوان «اصلاحات ارضی در روسیه: اسطوره‌ها و واقعیت‌ها در سال ۲۰۱۵» به بررسی ساختار اقتصادی و اجتماعی روستاهای شوروی سابق قبل و پس از تقسیم زمین شوراها پرداخته است.

خوان یاز والدز نویسنده کوبایی در سال ۲۰۱۱ طی یک گزارش پر حجم تحت عنوان «انقلاب کشاورزی کوبا؛ دستاوردها و چالش‌ها» به بررسی انقلاب کوبا پرداخت. نویسنده در ادامه به معرفی و تبیین اصلاحات ارضی و سیاست‌های انقلابی حکومت نوپای کوبا در مورد زمین اشاره کرد.

روش تحقیق بهره گرفته شده در این پژوهش، روش کیفی و مقایسه‌ای با استناد به منابع کتابخانه‌ای از زبان‌های اصلی بوده است.

اصلاحات ارضی انقلاب شوروی

با وقوع انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ در روسیه تزاری و به قدرت رسیدن کمونیست‌ها دوران جدیدی از تاریخ در این کشور رقم خورد. اندیشه‌های اشتراکی و مبتنی بر برابری رهبران کمونیستی حکومت نوپا، انجام اصلاحات عمیق در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را نوید می‌داد. با استقرار کامل حکومت، تفکر انجام تحولات شدید در حوزه مالکیت و زمین‌داری جزء جدایی‌ناپذیر از برنامه حکومت شد. در واقع این انقلاب طبقه دهقانان را بیش از سایر طبقات اجتماعی تحت تأثیر خود قرار داد. زیرا کارگران به دنبال عدالت و حقوق بیشتر بودند اما دهقانان خواستار اصلاحات تساوی‌گرا در حوزه زمین بودند. این مسئله البته از ۱۸۶۱ میلادی و در زمان تزارها مورد توجه و خواست این طبقه

اجتماعی قرار داشت (Lynch, 2003: 28). بر همین مبنای اجتماعی، وقتی که بلشویک‌ها به قدرت رسیدند در ۲۶ اکتبر ۱۹۱۷ فرمان زمین را صادر و برای اجرا ابلاغ نمودند. در آوریل همین سال، سوسیالیست‌های انقلابی شوروی کمیته‌ای تأسیس کردند که برای رسیدگی به تقاضاهای دهقانان پیشنهادهایی ارائه می‌کرد (Mckoen, 2013: 2).

در ماه می ۱۹۱۷ و در پاسخ به تصرفات زمین توسط دهقانان، ولادیمیر لنین پیشنهاد داد که به صورت کلی مالکیت شخصی زمین حذف گردد. لنین تأکید کرد که تغییر مالکیت زمین‌ها باید توسط دهقانان محلی و از طریق یک روش سازمان‌یافته صورت بگیرد (Lenin, 1917). بند دوم بیانیه لنین نشان می‌دهد که وی به دنبال تسهیل نمودن دستیابی دهقانان به رؤیای خود یعنی کسب زمین بود. در این بند آمده بود که: املاک همه زمین‌داران و پادشاهی، زمین‌های کلیسا و صومعه‌ها، حیوانات مزارع، ابزارها و ساختمان‌های کشاورزی و هر چیزی که بدان‌ها مربوط است باید در اختیار کمیته‌های زمین قرار بگیرد تا به دست دهقانان شوراها بیفتد (Decree of Land, 1917).

این ایده لنین و سران بلشویک نشئت گرفته از سنت کمونیسم بود و آنان عقیده داشتند که این اصلاحات زمین، کیفیت بهره‌برداری از زمین را افزایش می‌دهد. در فوریه ۱۹۱۸، کمیته اجرایی مرکزی که اکثریت آن در اختیار بلشویک‌ها بود "قانون مبنای مورد اشتراکی سازی زمین" را تصویب کرد (Lissner, 1949: 147).

رهبان حکومت نوپا در شوروی، انجام این اصلاحات با سرعت را برای کسب پشتیبانی مردم از حکومت لازم می‌دانستند. باز توزیع زمین‌ها در سال‌های اولیه تقریباً مورد رضایت اکثریت دهقانان بود. بر مبنای یافته‌های پژوهشی از کریس سو در این مورد، کشاورزان روسی از کسب زمین در قطعات مختلف حتی به صورت جمعی خرسند بودند و وی به این جمله از یکی از دهقانان در آن زمان اشاره می‌کند؛ زمینی که در آن سهم هستیم مادر ماست، به ما غذا و سرپناه می‌دهد (Martynov, 2001: 242). اما سیاست زمین در حکومت کمونیستی شوروی یکسان نبود و در مقاطع تاریخی با فراز و نشیب‌هایی همراه بود که در ادامه بدان می‌پردازیم.

الف - سیاست زمین متصلب کالخوزی

کالخوز یک کلمه روسی و تلفیقی از واژه کشاورزی جمعی است. از سال ۱۹۱۷ تا ۱۹۲۹ میلادی این واژه اغلب در رابطه با شکل جمعی کشاورزی، انجمن‌های بهره‌برداری مشترک از زمین و مزارع مشترک صیادی، ماهیگیری و دامداری بکار برده می‌شد. با ایجاد کالخوز، به صورت کلی اموال شخصی دهقانان یعنی مزارع از دست آنان خارج شد. میزان زمین اختصاص داده شده به دهقانان توسط قوانین مصوب ابلاغی اعلام می‌شد. برای مثال قانون مصوب ماه مارس ۱۹۳۰ به کشاورزان اجازه کار روی یک قطعه زمین کوچک خانگی برای کشاورزی خصوصی را می‌داد، این قانون در فوریه سال ۱۹۳۵ با تغییراتی همراه شد (Луковцева, без даты:1). به صورت کلی از سال ۱۹۱۸ در روستاهای اتحاد جماهیر شوروی، کشاورزی جمعی در سه شکل به وجود آمد:

- کمون کشاورزی: در این شکل، همه ابزارهای تولید و سیستم بهره‌برداری مشترک می‌شدند. این شکل، اولین نوع سیستم تغییر اراضی پس از انقلاب ۱۹۱۷ بود. این کمون‌ها همگی دولتی بودند و اعضای کمون، مزرعه شخصی نداشتند.

- تعاونی کشاورزی (تعاونی تولید)، که در آن زمین، کار و سرمایه اشتراکی شده است مالکیت شخصی دهقانان فقط یک خانه و محصولات کشاورزی مزرعه بود که البته آن هم محدود به اندازه مزرعه بود. درآمد بر مبنای کمیت و کیفیت کار در روزهای کاری توزیع می‌شد.

- انجمن کشت مشترک زمین (TOZ) که در آن، زمین و نیروی کار مشترک بود. اما ماشین‌آلات، ابزار و ساختمان‌های کشاورزی جزو اموال شخصی دهقانان بود. درآمد نه تنها بر مبنای کار، بلکه با توجه به اندازه و میزان سهم و ارزش وسایل تولید ارائه شده توسط هر یک از اعضای مشارکت کننده توزیع می‌شد (Ibid).

در ژوئن سال ۱۹۲۹، ۶٫۲٪ از مجموع کالخوزها در کشور به صورت کمون بود، حدود ۶۰ درصد کالخوزها در کشور، به انجمن کشت مشترک زمین اختصاص داشت و ۳۳٫۶٪ از کالخوزها به تعاونی‌های کشاورزی اختصاص داشت (Шеленберг, 1981).

- به موازات مزارعی که به صورت فوق اداره می‌شدند، در سال ۱۹۱۸ مزارع تخصصی (مانند مزارع گل میخ) به شکل دولتی ایجاد شد، که در آن دولت، صاحب ابزار تولید و

زمین بود. کارکنان مزرعه دولتی با توجه به استانداردهای کار دستمزد دریافت می‌کردند و در واقع، آن‌ها مستخدم بودند و نه صاحب زمین. مزارع دولتی که بسیار وسیع بودند، توسط دولت تجهیز می‌شدند، نیروی کار در این مزارع حقوق می‌گرفت و سود حاصله با بخش صنعت قابل رقابت بود.

در مقابل، مزارع جمعی تعاونی‌هایی بودند که توسط خود تولیدکنندگان تأمین مالی می‌شد و البته قسمت‌هایی بود که دولت به آن‌ها داده بود ولی اجاره نمی‌گرفت و پرداخت‌ها با توجه به توزیع کار بین خودشان صورت می‌گرفت (Uzun, 2008: 5-6). در مراحل پایانی، دو سازمان درگیر، در توزیع کالاها هم متفاوت بودند. مزارع دولتی کل محصول تولیدی را بر اساس سهمی که داشتند به سازمان‌های دولتی می‌دادند. مزارع جمعی هم سهمیه تولید داشتند؛ اما می‌توانستند مازاد تولیدی را به بازار در جایی که عرضه و تقاضا تعیین‌کننده است، بفروشند. تمایز بین این دو سیستم به تدریج کم شد و حکومت تعداد زیادی از مزارع جمعی را به مزارع دولتی -جایی که کنترل بر عهده دولت بود- تبدیل کرد (Абдурашитов, 2016: 57).

در سال ۱۹۳۲ با استقرار سیستم گذرنامه، دولت کنترل خود بر مزارع کشاورزی و روستایی را شدید کرد. بر اساس این قانون به جز ساکنان حاشیه شهرهای مسکو، سن‌پترزبورگ و خارکوف، بقیه روستاییان ملزم به داشتن گذرنامه شدند. در این سیستم، حتی خروج دهقانان از مزارع در روزهای کاری ممنوع بود. حتی سخت‌گیری‌های مختلف در این رابطه وجود داشت برای مثال می‌توان از تبعید اوکراینی‌های مخالف سیستم کشاورزی به مناطق دیگر شوروی برای کار اجباری در سال‌های مختلف حکومت استالین نام برد.

ب- سیاست زمین منعطف کالخوزی

با مرگ استالین، سیاست زمین حکومت در رابطه با کالخوزها دچار تغییر و تحولاتی شد. در دوران جدید، به واسطه تجربیاتی که رهبران جدید شوروی داشتند اداره زمین بمانند سابق را نمی‌پذیرفتند. تجربه مدیریت حدود ۹۹ درصد زمین‌ها توسط دولت در حدود سی سال، نشان داد که مدیریت جمعی مزارع موجب کاهش تولید محصولات کشاورزی شده

است. تا جایی که بر مبنای یافته‌های عبدو رشیدوف، تولیدات کشاورزان حکومت شوراهای برابر با ۱۰٪ تولید همتایانشان در آمریکا بود (Abdurashitov, 2016: 34). در کنار این مسئله، سخت‌گیری‌های متداول در زمان استالین بر جامعه دهقانان، موجب شد تا نارضایتی‌هایی در طبقه دهقانی اتفاق بیفتد. این مسائل موجب شد تا خروشچف، سیاست‌های استالین زدایی را هم‌زمان با حوزه سیاسی در حوزه طبقات اجتماعی و سیاست زمین نیز پیش ببرد. بر اساس منشور جدیدی که از سال ۱۹۵۶ ابلاغ شد، دهقانان مجاز شدند تا اندازه زمین زیر کشت، تعداد گاو مورد استفاده در زمین، حداقل روزهای کاری و مسائل مشابه را خودشان تصمیم‌گیری نمایند. این تغییرات حتی به فرایند و نحوه حقالزحمه کارگران کشاورزی نیز رسید. در این قانون، پرداخت‌ها به صورت پیش پرداخت ماهیانه صورت می‌گرفت. در ۱۹۶۶ پرداخت‌های روزانه جای خود را به دستمزد همیشگی داد. به این معنا که کارگر کشاورزی اگر روزی هم به مزرعه نمی‌رفت، حقالزحمه می‌گرفت. این رویه جدید عملاً تا دهه ۱۹۸۰ و روی کار آمدن گورباچف ادامه یافت.

ج- سیاست زمین‌بریکاردهای قراردادی

فرایند اشتراکی سازی و مزارع جمعی در کشور شوروی تا زمان حکومت گورباچف با فراز و فرودهایی تداوم یافت. سیاست زمین در کل کشور شوراهای سیاست‌های سیاسی و اقتصادی در زمان رهبری گورباچف، دچار اصلاحاتی شد. از آنجا که زمین دارای جنبه اقتصادی بود، مورد توجه دولت در راستای سیاست‌های اقتصادی قرار گرفت. اصلاحات دولت گورباچف به انگیزه تولید کمک کرد. گورباچف برای افزایش بهره‌وری در کشاورزی، بریکاردهای قراردادی که مشتمل بر ۱۰ تا ۳۰ کشاورز بودند را ایجاد کرد. آن‌ها یک قطعه زمین از مزارع دولتی یا جمعی را که به آن‌ها داده شده بود، مدیریت می‌کردند. بریکاردها پاسخگوی عملکرد زمین خود بودند و در مقابل پاداش هم می‌گرفتند.

دولت بعد از ۱۹۸۷، بریکاردهای قراردادی خانوادگی را قانونی کرد و محدودیت میزان زمین خصوصی را برداشت و مالکیت دولتی زمین‌ها را کم کرد. علیرغم اینکه در سال ۱۹۸۶ اصلاحات گورباچف تولید کشاورزی را افزایش داد، آن‌ها در حل مشکلات

اساسی سیستم ناموفق بودند که به علت ادامه کنترل دولت روی قیمت‌ها، توزیع نهاده‌های کشاورزی و تصمیم در مورد تولید و سرمایه‌گذاری در بریگادهای قراردادی کشاورزی، تمایلی برای سرمایه‌گذاری حقیقی در مزارع که روی آن کار می‌کردند، وجود نداشت و لذا تولید نیز متأثر از آن بود.

در دهه ۱۹۸۰ حکومت شوراهای از خودکفایی در محصولات کشاورزی به واردکننده این محصولات تبدیل شد (БАРСЕНКОВ, 2010: 411). با فروپاشی شوروی و تولد کشور روسیه سیاست‌های جدیدی بر بخش اقتصاد کشاورزی حاکم شد و بسیاری از این مزارع، از حالت کالخوز خارج شدند و به شکل شرکت‌های اقتصادی، تعاونی‌های مشارکتی و یا کشاورزی تبدیل شدند. دولت یلتسین سعی کرد تا مقداری از اصول اساسی اصلاحات را هدف قرار دهد. اما اصلاحات کشاورزی خیلی آرام حرکت می‌کرد و در نتیجه سبب کاهش آرام تولید در دهه ۹۰ شد.

اصلاحات ارضی که قبل از سقوط شوروی به میزان کمی شروع شده بود، در دسامبر ۱۹۹۰ کنگره سازمان مردمی جمهوری روسیه قوانینی را تصویب کرد که دوباره‌سازی بخش‌های کشاورزی و ایجاد زمینه تجاری در آن‌ها را شامل می‌شد. ایجاد مزارع خصوصی را قانونی کرد و به آن‌ها اجازه داد در مزارع دولتی کار کرده و تولیدات خود را بدون نظارت بفروشند. کنگره قانون آزمایشی اصلاحات ارضی را تصویب کرد که زمین‌ها قابلیت انتقال به وراثت را پیدا کنند، اما خرید و فروش نشود. حکومت؛ کمیته دولتی را برای اصلاحات ارضی ایجاد کرد که انتقال زمین‌ها را به بخش خصوصی هدایت می‌کرد (ЮРЬЕВНА, 2015: 89).

فشار اصلی اصلاحات دوران یلتسین بر سازمان‌دهی شکل جدیدی از مزارع دولتی و جمعی به صورت کارا و با جهت‌گیری تجاری بود. یک قانون در دسامبر ۱۹۹۱ و نتایج آن سبب شد تا چندین گزینه جهت تبدیل این مزارع مطرح گردد. این قانون نیاز داشت که کشاورزان شرکت‌های تعاونی، مزارع خصوصی یا سهامی زراعی ایجاد کرده و یا وضعیت فعلی خود را حفظ کنند. تحت این ترتیب بندی، کارگران سهم خود را در مزرعه نگه داشته و مسئول مدیریت خود بودند. یک کشاورز شخصاً می‌توانست از واحد بزرگ جدا شده و مالکیت سهم خود را شخصاً بر عهده بگیرد (Буздалов, 2012: 17). تا سال

۱۹۹۶ به آن میزان که اصلاح‌طلبان انتظار داشتند مزارع خصوصی به وجود نیامده بود. هر چند تعداد مزارع خصوصی به میزان معناداری از آغاز اصلاحات در ۱۹۹۰ بیشتر شده بود و در ۱۹۹۵، ۲۸۰۰۰۰ مزرعه خصوصی که تنها ۵٪ زمین‌های زیر کشت را شامل می‌شد، وجود داشت. این رشد آهسته اصلاحات چند عامل داشت. یکی از عوامل آن این بود که در اواسط دهه ۹۰ حکومت سعی کرد که محصولات غذایی را به صورت تضمین خریداری نماید. همین طور برای تضمین قیمت محصولات، یارانه اختصاص داد. این دو برنامه دولت، سبب کاهش انگیزه در میان کشاورزان شد. (ЮРЬЕВНА, 2015: 96).

همچنین قانون از مالکیت خصوصی تعریف مشخصی نکرده بود و وضعیت مبهم قوانین در مورد مالکیت خصوصی سبب شده بود که کشاورزان ریسک داشتن مالکیت را نپذیرند. در ۱۹۹۶ یلتسین حکمی را صادر کرد که طی آن اجازه خرید و فروش زمین‌ها داده شد. هر چند در آوریل ۱۹۹۶ «دوما» روی آن به وسیله قانون ضد اصلاحات KPRF و قوانین حاشیه‌ای آن اثر گذارد و اجازه خرید و فروش مزارع به جز به دولت را ممنوع کرد. این وضعیت حالت سنتی قبلی را که عمده زمین‌ها اشتراکی باشد، حفظ کرد. در ۱۹۹۶ فشارها بر بخش کشاورزی بیشتر نمایان شد. حکومت فدرال خودش را از قانون تضمین خرید و بازاریابی محصول کنار کشید، گرچه برخی حکومت‌های محلی همچنان دخالت می‌کردند و لذا بازارهای خصوصی به تدریج رشد کردند. علاوه بر این باعث ایجاد رقابت بین محصولات داخلی و وارداتی شد. به علاوه وضعیت مالی حکومت فدرال روی یارانه‌ها فشار می‌آورد. اصلاح یارانه‌ها یکی از توصیه‌های کمک‌کنندگان غربی و مؤسسات بین‌المللی بود (Александровна, 2014: 45). جالب اینکه در سال ۲۰۰۸ تبدیل زمین‌های روستایی کنونی در روسیه به شکل مزارع جمعی با هدف از بین بردن بیکاری و افزایش نرخ تولید کشاورزی مورد بررسی قرار گرفت اما با وقوع بحران جهانی اقتصادی، اجرایی نمودن آن به زمانی دیگر موکول شد.

اصلاحات ارضی انقلاب چین

انقلاب کمونیستی ۱۹۴۹ چین سرآغاز تحولات بنیادینی در حوزه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی این کشور بود. از جمله مهم‌ترین اقدامات اساسی حزب کمونیست چین، اجرای اصلاحات ارضی بود. پس از سقوط سلسله چینگ در ۱۹۱۱ عملاً حکومتی مرکزی برای

کنترل سیاسی و نظامی کل کشور چین وجود نداشت. در شمال چین، زمین‌داران بزرگ برای کسب زمین و منابع بیشتر با هم درگیر جنگ بودند. در همان زمان در جنوب کشور دو سیستم رقیب در مورد سیاست‌های زمین وجود داشت. سیاست‌هایی که توسط گوآمین دانگ و سیاست‌هایی که توسط حزب کمونیست چین در حال اجرا بود (Elghonemg, 1999:104).

سیاست‌های زمین گوآمین دانگ سیاست‌های زمین به شیوه مالکیت خصوصی بود و بسیار به شیوه مالکیت زمین در اروپا شبیه بود (Randolph, 2002: 27). در سال ۱۹۲۷ و پس از واقعه ترور سفید چیانگ کای چک علیه کمونیست‌ها، سیستم مالکیت خصوصی گوآمین دانگ بر مبنای حقوق مدنی آلمان استوار شد (Ibid, 26). در مقابل، سیستم حزب کمونیست چین (CPC) در مورد زمین بشدت تحت تأثیر عقاید مسلط کمونیستی در آن زمان منبعث از اتحاد جماهیر شوروی بود. ایده‌های CPC در مورد مالکیت زمین به صورت مستقیم نتیجه تفکرات سیاسی مارکسیسم بود (Cao Pei, 1998: 3). رژیم سابق تثبیت زمین و منابع توسط بزرگ مالکان به صورت کامل لغو شده بود و زمین به دهقانان و توده‌های مردم بازگردانده شد. با این وجود CPC برای اجرای کامل برنامه‌های اصلاحات ارضی خود شانس موفقیت نداشت تا اینکه آن‌ها در ۱۹۴۹ گوآمین دانگ را شکست دادند و بر کل قلمرو چین مسلط شدند.

الف - سیاست زمین به شیوه کشاورزی خانوادگی

با به قدرت رسیدن حزب کمونیست چین، اصلاحات ارضی برای حکومت نویناد بیشترین اولویت را پیدا کرد حتی بیشتر از بسیاری از موضوعاتی که کشور با آن مواجه بود. متعاقب صدور دستورالعمل‌های مشترک کمیته مشورتی سیاسی خلق که اصل "واگذاری زمین به دهقانان" را اعلام نمود، میلیون‌ها دهقان و کشاورز چینی نظرات و طرح‌های خود را در مورد زمین و زمین‌داری ارائه نمودند (Zhang Jialin, 2010: 159). به طور کلی حکومت جدید چین، مسئله زمین و اصلاحات ارضی را در اولویت‌های دستور کار خود قرار داد (Cao Pei, 1998: 5).

یافشاری CPC بر انجام اصلاحات ارضی و مشخص نمودن تکلیف زمین در سراسر چین نهایتاً منجر به تصویب قانون اصلاحات ارضی در ۳۰ ژوئن ۱۹۵۰ شد. این قانون،

اصول و روش اصلاحات ارضی را تبیین می‌کرد (At the Land Reform, 2009, online: china.org.cn). حزب کمونیست چین طبق تجربیات دیگری که از بسیج مردمی داشته، در زمینه اصلاحات ارضی نیز مردم را تشویق کردند تا به مقابله با زمین‌داران بزرگ و مالکان عمده پردازند. همین مسئله موجب شد تا خشونت در کل چین رایج گردد و در دوران اصلاحات ارضی حدود چند میلیون نفر جان خود را از دست بدهند (Philip Short, 2001: 436).

چین تجربه انجام دو اصلاحات ارضی را در طول قرن بیستم دارد. اصلاحات ارضی سال ۱۹۴۹-۱۹۵۲ که به صورتی کاملاً شدید و جدی اجرا شد (Zhou, 1996: 42). این اصلاحات با دخالت گسترده ارتش آزاد مردمی میسر شد. در سال ۱۹۵۲ حزب کمونیست چین موفق به راه‌اندازی سیستمی شد که در آن کشاورزی خانوادگی در زمین‌های کوچک رونق پیدا می‌کرد. این سیستم تا سال ۱۹۵۶ ادامه داشت تا اینکه با سیستم کشاورزی دسته جمعی جایگزین شد (Hinton, 1996). دومین برهه از اصلاحات ارضی در چین به سال ۱۹۸۱ و دهه ۸۰ میلادی بازمی‌گردد. این اقدامات بیشتر با هدف مؤثر کردن و افزایش بهره‌وری سیستم کشاورزی دسته جمعی صورت گرفت (Wangand, 1985).

ب- سیاست زمین به شیوه کشاورزی جمعی

بر طبق گفته ژانگ، اقتصاد چین در دهه ۱۹۵۰ میلادی اقتصادی مبتنی بر محصولات کشاورزی بود و به همین جهت حکومت تازه متولدشده کمونیستی شدیداً به تولید محصولات کشاورزی نیازمند بود. بر همین اساس، حکومت برای افزایش میزان مالیات کشاورزی برنامه‌ریزی کرد؛ اما دهقانان در برابر این افزایش مالیات مقاومت کردند (Wong, 2013: 14-15).

سیستم مورد نظر حکومت برای اصلاح مالیات زمین‌های کشاورزی در اجرا دچار مشکلات و پیچیدگی‌هایی بود. در عوض از نقطه نظر سیاسی و عملی، برای دولت ساده‌تر این بود که سیستم مالکیت زمین به صورت دسته جمعی باشد تا اینکه دولت راساً و به صورت مستقیم خود بر مازاد تولیدی کشاورزان نظارت و کنترل داشته باشد. بر همین منوط بود که دولت راه‌اندازی تعاونی‌های روستایی را در دستور کار خود قرار داد. کشاورزان مجبور بودند که پس از راه‌اندازی و استقرار این تعاونی‌ها در آن‌ها عضو گردند

و در نهایت نیز حق قانونی بهره‌برداری از زمین‌هایشان را به این تعاونی‌های تفویض کنند (Ibid, 15). در سال ۱۹۵۶ کنگره ملی خلق چین به صورت رسمی تمامی حقوق زمین در مناطق روستایی را خودش عهده‌دار شد و همه زمین‌ها را تحت کنترل سیستم مالکیت دسته جمعی قرار داد (Zhang, 2010: 61).

بر اساس همین قانون از سال ۱۹۵۸ همه زمین‌های روستایی در چین یا به صورت دسته جمعی اداره می‌شدند یا در اختیار دولت مرکزی بودند و به صورت کلی انتقال حقوق زمین ممنوع شده بود. در واقع سیاست‌های زمین و زمین‌داری به صورت فزاینده‌ای در دوران "تحولات سوسیالیستی" سیاست زده شد و دفتر امور زمین برای مدیریت و اختصاص زمین طبق سیاست‌های ایدئولوژیک ابلاغ شده در سراسر کشور راه‌اندازی شد (Wang Ya Ping, 1992: 82).

ج- سیاست زمین به شیوه کمون

در مناطق روستایی تحت سیاست "جهش بزرگ به جلو"، تعاونی‌های کشاورزی بیشتر از قبل حالت دسته جمعی به خود گرفتند و به کمون‌های خلق تبدیل شدند. این کمون‌ها که با مقیاس بزرگ بودند، سپس خود نیز به مقیاس‌های کوچک‌تر تولیدی و گروه‌های تولید تقسیم شدند. کشاورزان علاوه بر اینکه حقوق زمین‌های خویش را در این کمون‌ها ادغام نمودند، بلکه همچنین سایر اموال و دارایی فرد از قبیل حیوانات اهلی جهت کار در مزارع و سایر متعلقات شخصی خود را به کمون‌ها دادند. بسیاری از مردم، حتی دیگر در خانه‌هایشان غذا نمی‌خوردند و با همراهی مردم دیگر در کمون‌ها به صرف غذا می‌پرداختند (Zhang, 2010: 60). در حالی که مالکیت زمین‌های روستایی به صورت دسته جمعی در دست کمون‌ها و زمین‌های شهری در اختیار دولت بود، جمعی سازی اموال منقول و مسکن در دوران برنامه "جهش بزرگ به جلو" به اوج خود رسید (Wong, 2013: 12).

د- سیاست زمین به شیوه تعاونی روستایی

با مرگ مائو و چوئن لای در دهه ۷۰ میلادی، دستگیری و محاکمه باند چهارنفره و با بازگشت دنگ شی‌پینگ به قدرت، به تدریج شاهد آغاز عصر اصلاحات و درهای باز

هستیم. در این مقطع، همه تمرکز و توان دولت از ایدئولوژی سیاسی به سمت تقویت کشور از طریق رشد اقتصادی معطوف شد. اصلاحات در کشور با هدف هدایت چین به سوی یک قدرت مبتنی بر صادرات از طریق اصلاحات مناطق روستایی، تجارت آزاد و تجارت خارجی و سرمایه‌گذاری، کسب فناوری از ژاپن و غرب و همچنین دریافت تجربیات و آگاهی سایر کشورها در دستور کار قرار گرفت (Loren randet, 2008: 22). بر همین مبنا اولویت سیاست‌ها در بخش زمین به تسهیل استراتژی‌های زمین‌داری و تمرکز بر رشد اقتصادی در حوزه کشاورزی اختصاص یافت.

سیستم زمین‌داری در مناطق روستایی به صورت رسمی در سال ۱۹۸۱ مشخص شد اگر چه در سال‌های قبلی و در دهه ۵۰ نیز در برخی استان‌های چین به صورت جزئی اجرا می‌شد. هدف از این سیستم که با نام اختصاری HRS مشهور است و هم‌زمان با لغو رسمی سیستم کمون اجرایی شد، جداسازی حقوق استفاده از زمین از مالکیت زمین به منظور ارائه مشوق‌های اقتصادی برای کشاورزان بود که در سیستم کشاورزی جمعی وجود نداشتند، در حالی که در همان زمان مالکیت زمین‌های روستایی را داشتند.

تعاونی روستایی برای دوره معینی به خانواده‌ها زمین می‌داد، به این شرط که آن‌ها درصد مشخصی از خروجی خود را به تعاونی بدهند. در نتیجه خانواده‌ها قادر بودند هر مقدار خروجی بیش از این سهمیه را برای خود نگه دارند و در تصمیم‌گیری در مورد تولید و مدیریت زمین استقلال داشتند (Zhang, 2010: 61). سیستم HRS در اواخر سال ۱۹۸۳ بر روی حدود ۹۵ درصد زمین‌های کشاورزی روستایی چین پیاده شد (Hu, 176). تأثیر این سیستم بر تقویت تولید محصولات کشاورزی و بهبود وضعیت زندگی میلیون‌ها کشاورز چینی مشهود بود.

از ۱۹۷۹ تا ۱۹۸۴ درآمد خالص سرانه هر روستایی ۱۱ درصد بود که در مقایسه با درآمد خالص سرانه شهری که ۸/۷ درصد بود اختلاف قابل توجهی داشت (Brain Schwarzwallner, 2013: 11). در طول سال‌های بعدی سیستم HRC گسترش و توسعه بیشتری پیدا کرد. در ۱۹۹۴ نیاز به صدور سهمیه برای هر کشاورز لغو شد و قانون قرارداد زمین در مناطق روستایی در سال ۲۰۰۲ بسیاری از حقوق استفاده از زمین را تعیین کرد. برای مثال حق بهره‌برداری، درآمد و جبران خسارت در مورد سلب مالکیت، برای مدت

طولانی برای کشاورزان مشخص شده بود (Alsen, 1996: 44) و Law of the People's Republic of China, 2002, Art 16). با این وجود و طبق قانون بهره‌برداری از زمین در سیستم HRC، بهره‌برداری غیر کشاورزی از زمین ممنوع بود. همچنین اجاره و فروش حق بهره‌برداری از زمین به دیگران نیز ممنوع بود. بر اساس این قانون، سیستم مالکیت دسته جمعی در مناطق روستایی و در سیستم بهره‌برداری دولتی مناطق شهری حکم فرما شد.

ه- سیاست زمین به شیوه مالکیت خصوصی

دستاوردهای سیاست زمین به صورت تعاونی‌های روستایی تقریباً پس از دو دهه مشخص شد و نشان داد که این سیستم نمی‌تواند برای چین در مسیر توسعه و رشد اقتصادی مفید واقع شود. به همین جهت در سال ۲۰۰۴ برای اولین بار در جمهوری خلق چین طی اصلاحیه‌ای به قانون اساسی، مالکیت خصوصی به صورتی صریح و رسمی مورد تأیید قرار گرفت. ماده ۲۲ این اصلاحیه تصریح می‌کند که "مالکیت خصوصی حقوق شهروندان نباید مورد تعدی قرار بگیرد" (Amendment to Constitution of the People's Republic of China, 2004, Art 22). جالب اینکه حکومت چین که از دهه ۸۰ میلادی به اقتصاد و تجارت آزاد و سرمایه‌گذاری خارجی روی آورد، بعد از بیست سال مالکیت خصوصی را به رسمیت شناخت. بی‌تردید، مهم‌ترین دلیل این تأخیر بیست ساله این است که ایدئولوژی اصلی جمهوری خلق چین همچنان تحت تأثیر اتحاد جماهیر شوروی بود. این ایدئولوژی به نوبه خود بر ماهیت مقدس و مصون از تعرض مالکیت عمومی سوسیالیستی زمین به عنوان یک اصل مرکزی در یک دولت سوسیالیست تأکید می‌کرد (Chen Jianfu, 2008: 363).

همین نکته نمایانگر وجود نوعی تعارض شدید در چین است. چین کشوری که تلاش خیلی زیادی برای حفظ ریشه‌های سوسیالیستی خود - که عنصر مهمی برای مشروعیت بخشی به حزب کمونیست بوده - نمود، در همان حال که به دنبال مدرنیزاسیون سریع اقتصادی نیز بود. این مشکل بنیادینی است که البته حل آن بسیار دشوار است. حل این تعارض از طرف سیاستمداران چینی مورد غفلت قرار نگرفت. همین تأکید بر مالکیت خصوصی خود عامل مهمی در سرعت توسعه و رشد اقتصادی بود. این بستر منجر به صدور

قانون مالکیت دارایی در سال ۲۰۰۷ شد. این قانون که در ۱۶ مارس ۲۰۰۷ توسط کنگره ملی خلق تصویب شد، چارچوبی کلی فراهم می‌کند که در آن، حقوق مالکیت و زمین در چین قابل تصور شده است (Matthew S Eri, 2007: 37).

به عبارت دیگر، این قانون تأکیدی مجدد بر قانون مالکیت خصوصی است که در سال ۲۰۰۴ تصویب شد. بی‌تردید، مهم‌ترین ماده قانون مزبور که شامل ۵ بخش، ۱۹ فصل و ۲۴۷ ماده است، ماده ۴ است که آشکارا بر حق قانونی دولت، نهادها، اشخاص و حتی مالکیت‌های دسته جمعی تأکید کرده و اینکه نباید توسط نهادها و یا اشخاص دیگری نقض گردد (Erie, 940-941). هدف دیگر تصویب این قانون، برخورد با مشکل مصادره اجباری بود که در ماده‌های ۴۲-۴۴ برای سلب مالکیت روستایی و ماده ۱۴۸ برای سلب مالکیت شهری مورد توجه قانون گزار قرار گرفته است (Ibid, 949).

انجام اصلاحات ارضی در چین که پس از انقلاب کمونیستی این کشور در ۱۹۴۹ میسر شد، چندین مرحله و تصویب قانون را پشت سر گذراند و اصلاحیه‌های قانونی متعددی را تجربه نمود تا به مرحله کنونی خود رسید. اصلاحات ارضی در چین در اولین گام با مشکل مفهومی مالکیت روبرو بود. مالکیت در چین در بخش‌های مختلف کشور از تعریف واحدی برخوردار نبود. حل مشکل مفهومی مالکیت دقیقاً تا سال ۲۰۰۷ و پس از تصویب قانون مالکیت دارایی همچنان مورد توجه مدیریت مرکزی حزب کمونیست بود. از طرف دیگر مالکیت ارضی در روستاها وضعیت بدتری نسبت به مالکیت ارضی در شهرها داشت. روستاها با داشتن زمین‌های زراعی مرغوب‌تر و بهتر همواره مورد کشمکش و تعارض جدی قرار داشت و به همین جهت دیرتر از اراضی شهری به ثبات رسید. از طرف دیگر چرخش چین پس از مرگ مائو به اقتصاد مبتنی بر صنعت و صادرات و دانش‌بنیان، موجب شد تا دیگر اقتصاد کشاورزی مانند گذشته مورد توجه نباشد و همین مسئله کم‌توجهی نسبت به اصلاحات ارضی و مالکیت دارایی در روستاها را در پی داشت.

اصلاحات ارضی انقلاب کوبا

اصلاحات ارضی در کشورهای آمریکای لاتین با انقلاب‌های اجتماعی همراه بود. در این فرایند نیروهای سیاسی شورشی قدرت دولت را با حمایت‌های عمومی وسیع تصاحب کردند؛ اگرچه این نیروهای اجتماعی به لحاظ توانایی بسیج نیرو و سایر موارد از یکدیگر

متفاوت بودند. انقلابیون کوبا در میان سایر کشورهای آمریکای لاتین بیشتر از همه بر عنصر ناسیونالیسم تأکید می‌کردند (Barraclough, 1999: 33). این کشور از سال ۱۸۹۸ مستعمره آمریکا بوده است. حکومت آمریکا به طور مستقیم و بر مبنای اصلاحاتی که در قانون کوبا در سال ۱۹۰۱ صورت گرفت، نقش پررنگی در امور داخلی کوبا داشت. مداخلات آمریکا با لغو اصلاحات مزبور در سال ۱۹۳۴ کاهش پیدا کرد اما به کمک یکسری از حکام وابسته و ارتش کوبا همچنان تداوم داشت. در قانون اساسی سال ۱۹۴۰ کوبا، مالکیت زمین‌های بزرگ مجاز نبود، به عبارتی نوعی اصلاحات ارضی مشهود بود ولی مشکل در نبود قوانین حمایتی مرتبط با این موضوع بود.

در بخش ۲۴ قانون اساسی به دولت اجازه داده می‌شد که در صورت بهره‌برداری خصوصی یا به علت وجود منفعت ملی، زمین‌ها را تصاحب کند. هر چند که قانون پرداخت خسارت به مالک را پیش‌بینی کرده بود ولی هیچ اجباری در پرداخت نقدی نداشت. در واقع راه را برای پرداخت دیگر روش‌های جبران خسارت باز گذارده بود (Barraclough, 1999: 37). انقلاب کوبا در ۱ ژانویه ۱۹۵۹ بعد از یک کشمکش موفق با دیکتاتور نظامی کوبا به پیروزی رسید (Wilson, 2010: 3).

پس از سقوط رژیم دیکتاتوری باتیستا در ۱۹۵۹ میلادی انقلابیون کوبا دست به تحولات عمیق سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در جامعه زدند. اولین تغییرات بیشتر دارای ابعاد سیاسی بود. سپس تحولات اجتماعی مورد توجه قرار گرفت و در ادامه، مسئله کشاورزی و اصلاحات ارضی در دستور کار قرار گرفت. در واقع اکثر برنامه‌های انقلابی که حتی در ابعاد اجتماعی دنبال می‌شد، با هدف بسترسازی برای انجام اصلاحات ارضی انجام شده بود. این موضوع یعنی زمین و اصلاحات ارضی در سال‌های قبل از انقلاب و در میان انقلابیون و همچنین در حکم قانون اساسی ۱۹۴۰ میلادی این کشور طرح شده بود (Valdes, 2011: 73). اصلاحات ارضی کوبا بخش جدایی‌ناپذیر انقلاب کوبا است. در تبیین فرایند اصلاحات ارضی کوبا ۶ متغیر مهم مورد توجه سیاستمداران انقلابی این کشور قرار داشت؛ ساختار مالکیت زمین، بهره‌برداری از زمین، سازمان تولید محصولات کشاورزی، علم و فناوری، اقتصاد کشاورزی و توسعه جامعه روستایی.

الف - سیاست زمین به شیوه مالکیت عمومی ۱۹۵۹-۱۹۶۳

بر اساس اولین قانون مصوب حکومت انقلابی کوبا، مالکیت زمین لغو شد، مالکیت خارجی اموال روستایی از بین رفت، تمامی شکل‌های مالکیت غیر اختصاصی حذف شد و مالکیت زمین به افرادی اختصاص پیدا کرد که در آن زمین کار می‌کردند. در نتیجه بیش از صد هزار دهقان از این قانون بهره گرفتند. اجرای این قانون در شرایط سخت مبارزات داخلی و فشارهای خارجی، منجر به افزایش سطح تولید در بخش کشاورزی دولت شد که ۳۳ درصد زمین‌های کشور را شامل می‌شد. در این دوره، بخش امور کشاورزی در دولت تأسیس و آغاز به کار نمود. این بخش دستورالعمل‌های مربوط به نحوه اصلاحات ارضی را آماده و جهت اجرا در اختیار دولت قرار می‌داد.

اصلاحات ارضی کوبا رادیکال‌ترین شکل ممکن اصلاحات در امریکای لاتین بود. در اولین گام کشت نیشکر ملی شد (اگر خود مالک راضی می‌شد که زمین خود را ملی کند، جبران خسارت می‌کردند). از آنجا که این مزارع توسط سرمایه‌های خارجی، خصوصاً آمریکایی اداره می‌شد، این موضوع به کشمکش بین دو کشور منجر شد. بنابراین اصلاحات ارضی بر سیاست خارجی حکومت نیز تأثیر گذاشت. هیچ زمین نیشکری بین دهقانان بدون زمین که به طور یکپارچه از انقلاب حمایت کرده بودند توزیع نشد. نزدیک به ۱۲۴۰۰۰ خانوار زمین دریافت کردند که ۹۵٪ آن حاصلخیز بود.

رژیم انقلابی یک برنامه سه بخشی را در کشور پیاده کرد. مزارع با مالکیت خصوصی کوچک مقیاس و متوسط مقیاس که ۳۹٪ از کل زمین‌ها بودند، بزرگ مقیاس با ۲۰٪ از کل اراضی که ۶۵٪ محصولات را تولید می‌کردند. تعاونی‌های اعتباری و تولیدی که مالکیت زمین و فناوری را در اختیار داشتند. آن‌ها ۱۲٪ زمین‌ها و ۱۶٪ محصول را در دست داشتند و در نهایت مزارع دولتی با ۲۹٪ از جمع کل سطوح و با تولید ۹٪ از کل محصول کشاورزی. مردمی که در مزارع دولتی کار می‌کردند، حقوق دریافت می‌کردند؛ ولی مالکیت نداشتند (Ibid, 12).

بر این اساس، زمین‌ها به عنوان ملک و دارایی در اختیار افراد نبود که مورد تجارت قرار بگیرند. در واقع حق استفاده از منابع، بدون حق فروش یا واگذاری آن به غیر از خانواده وجود داشت. این حق قابلیت واگذاری به یک خانواده را داشت اما اگر وارثی نبود، به دولت داده می‌شد. اگر کسی در فعالیت‌های ضد انقلابی شرکت می‌کرد یا اگر

زمین کشت نمی‌شد، زمین به دولت برمی‌گشت. در این برهه زمانی، زمین‌های اجاره‌ای و سهم‌بری دیگر وجود نداشتند. به علاوه مالکان خصوصی غیر از افراد خانواده خود به فرد یا افراد دیگری نمی‌توانستند زمین بدهند تا روی آن کار کنند. علاوه بر این، دولت اعتبار موردنیاز برای بخش کشاورزی را تأمین می‌کرد، حمایت فناورانه را فراهم می‌ساخت؛ تضمین قیمت می‌داد و اگر محصول خریداری نداشت دولت آن را می‌خرید. «ریکاردو پورد» منتقد دولت کوبا طی یک بررسی در مورد اصلاحات ارضی ۱۹۵۹ ضمن انتشار مقاله‌ای در این مورد اشاره کرده بود که دولت آمریکا به اقدامات اصلاحی دولت کوبا در تمامی زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و سرمایه‌گذاری واکنش نشان داده بود (Pollitt, 1977: 170).

ب- سیاست زمین مبتنی بر ملی کردن اراضی ۱۹۶۳-۱۹۷۰

این دوره به دوره تطبیق کشاورزی با شرایط و مقتضیات جدید سوسیالیستی معروف شد و عمده‌ترین هدف از اجرای برنامه اصلاحی در این دوره، گسترش کشت نیشکر و تلاش برای برداشت بیش از ۱۰ میلیون تن نیشکر بود. در اکتبر ۱۹۶۳ حکومت انقلابی کوبا قانون اصلاحات ارضی دوم را به اجرا گذارد. هدف نابودی کامل نظام سرمایه‌داری در بخش کشاورزی بود. همه زمین‌هایی که فراتر از ۶۷ هکتار بودند باید ملی می‌شدند. به استثنای نمونه‌هایی که چندین خانوار در آنجا به طور مشترک کار می‌کردند. اما مجموع این زمین‌ها هم نباید از ۶۷ هکتار فراتر برود.

قانون با دادن خسارت به مالکان موافقت کرد. اگر فردی هم روی زمین کار نمی‌کرد ولی مالک بود باز هم خسارت می‌گرفت و این جبران خسارت در طی ۱۰ سال داده می‌شد. نرخ پرداختی در تمام کشور بدون ملاحظه به کیفیت زمین یکسان بود. در عرض ۴۸ ساعت ۹۰۰۰ کشاورز خلع ید شدند. دولت به ۶۰٪ مالکیت‌های زراعی پایان داد. مالکین بزرگ که در کوبا باقی مانده بودند به ضدانقلابی‌ها کمک می‌کردند. (بین سال‌های ۱۹۶۳-۱۹۶۶، چهارصد گروه شبه‌نظامی در کوه‌های کوبا سازمان داده شدند که به وسیله CIA حمایت می‌شدند) (Valdes, 2011: 74).

در پایان اکتبر ۱۹۶۳، دولت کوبا ۶۶/۱٪ زمین‌ها را که شامل ۵/۵ میلیون هکتار می‌شد، کنترل می‌کرد و تبدیل به اساس توسعه سوسیالیستی کشاورزی در کوبا شد

(Flores, 1963: 15). بخش خصوصی ۳۹/۳٪ یا ۳/۵ میلیون هکتار را داشت و مالکینی با بیش از ۶۷ هکتار وجود نداشتند.

ج- سیاست زمین به شیوه تعاونی‌های مشارکتی ۱۹۹۳-۲۰۰۸

فروپاشی شوروی به عنوان رهبر نظام‌های سوسیالیستی در جهان تأثیرات و پیامدهای عمده‌ای بر سایر کشورهایی که تحت چتر حمایتی این کشور قرار داشتند، گذاشت. از جمله کوبا با تغییرات اساسی در درون کشور خود مواجه شد. بعد از فروپاشی شوروی کمک‌های اقتصادی شوروی یعنی سالانه ۲ میلیارد دلار قطع شد. تدوین استراتژی‌های جدید اقتصادی کشور با مشکل مواجه شد و تأثیراتش را روی کشاورزی کوبا گذارد. در واقع، این دوره، دوره عبور از بحران دهه ۱۹۹۰ میلادی است. دوره‌ای که، کوبا بزرگ‌ترین حامی معنوی و مالی خود را از دست داد. کشور به یک‌باره با مشکلات عدیده‌ای مواجه شد. به طوری که حکومت کوبا در ۲۸ سپتامبر ۱۹۹۰ اعلام وضعیت اضطراری کرد.

کوبا از نظر مواد غذایی بشدت وابسته به شوروی بود. حکومت باید دوباره سیاست‌های کشاورزی را مورد ارزیابی قرار می‌داد و بنابراین سومین مرحله اصلاحات ارضی شکل گرفت. «هنز جورگن» در مقاله کشاورزی «کوبا بعد از اصلاحات جدید، بین رکود و توسعه پایدار» اشاره می‌کند که کوبا با چالشی به جهت انجام اصلاحات بی‌سابقه روبرو شد. در این زمان، رویدادهای جدیدی در تاریخ اصلاحات ارضی کوبا رقم خورد. واحدهای اساسی تولیدات مشارکتی (UBPC) در ۷۳۵ مزرعه نیشکر ایجاد شد (Valdes, 2011: 75).

در سپتامبر ۱۹۹۳ حکومت فرمان شماره ۱۴۲ را صادر کرد که مزارع دولتی را به تعاونی تبدیل کند. کارگران به اعضای تعاونی تبدیل شدند که در نتیجه، روی زمین‌ها و دیگر منابع کنترل مستقیم داشتند. همچنین این قانون منجر به افزایش خصوصی سازی ساختار مالکیت شد، یعنی کاهش سهم آن از ۸۰ درصد به ۴۰ درصد زمین‌های زراعی (Valdes, 2011: 75). والدز اشاره می‌کند که اعضا در سود نقش داشته و رهبر خود را تعیین می‌کنند. اما برای انتخاب نوع محصول باید با دولت مذاکره کنند. هدف از تأسیس واحدهای تولیدی مشارکتی عبارت بود از: کمک به تثبیت نیروی کار، اصلاح استانداردهای زندگی روستایی، تسهیل راه‌حل پیدا کردن برای مشکلاتی مثل مسائل

خانوادگی و دستیابی به خدمات اجتماعی و حرکت به سوی حذف یارانه کشاورزی. واحدهای اقتصادی جدیدی در کشاورزی شکل گرفتند که مهم‌ترین خصیصه آن‌ها، مشارکت درونی بالا و دموکراتیک محور بودن آن بود.

در ۱۹۹۶، سیستم مالکیت موقت تغییرات بیشتری کرد. مزارع دولتی تنها ۳۳٪ زمین‌های کشاورزی و ۲۵/۴٪ زمین‌های کشت‌شده را داشت. UBPC مالک اصلی شده بود. به این مالکیت جدید روش‌های نو در تولیدات کشاورزی نیز اضافه شد (Ibid). در واقع می‌توان گفت که شرایط دشوار وضعیت کشاورزی در زمین‌های دولتی یا زمین‌هایی که به تازگی به بخش خصوصی واگذار شد، منجر به افزایش قیمت زمین‌های آماده (غیر از دو مورد فوق) شد. همین مسئله موجب شد تا دولت احساس کند باید یک‌بار دیگر زمین‌های زراعی را تحت شرایط خاصی بین دهقانان سنتی، دهقانان جدید و تعاونی‌های با نیروی کار فراوان باز توزیع کند (Pollitt, 1977: 169). آثار این فرایند که همچنان در حال اجراست، کاهش مالکیت زمین‌های دولتی به حدود ۲۵ درصد و همچنین افزایش تعداد اجاره‌کنندگان شخصی، صاحبان سرمایه و زمین‌داران بزرگ بود.

مقایسه تحلیلی داده‌ها

اگر بخواهیم میان سیاست زمین و اصلاحات ارضی در ۳ انقلاب بزرگ کمونیستی مقایسه‌ای داشته باشیم، جدول زیر آن را به صورت خلاصه به نمایش می‌گذارد؛

جدول مقایسه‌ای فعالیت‌های انجام‌شده در باب اصلاحات ارضی در انقلاب‌های کمونیستی

انقلاب	سیاست زمین	فعالیت اجرایی
شوروی	۱- متصلب کالخوزی	ضبط کلیه اموال و دارایی‌های دهقانان تبدیل زمین‌ها به مزارع جمعی اداره مزارع جمعی توسط دولت
	۲- منعطف کالخوزی	راه‌اندازی تعاونی‌های کشاورزی الزام عضویت کشاورزان در تعاونی‌ها
	۳- بریگادهای قراردادی	کاهش میزان مالکیت دولتی زمین‌ها تصویب قانون به رسمیت شناختن مزارع با مالکیت خصوصی و انتقال مزارع به بخش خصوصی

ادامه جدول مقایسه‌ای ....

انقلاب	سیاست زمین	فعالیت اجرایی
چین	۱- کشاورزی خانوادگی	تصرف زمین‌های کشاورزی توسط دولت واگذاری زمین‌های کوچک از سوی دولت به خانواده‌ها
	۲- کشاورزی جمعی	در اختیار گرفتن زمین‌های کشاورزی توسط دولت راه‌اندازی تعاونی‌های روستایی الزام عضویت کشاورزان در تعاونی‌ها
	۳- کمون‌های خلق	اجرائی نمودن اصول سیاست جهش بزرگ به جلو در بخش کشاورزی تجمیع زمین به قطعات بزرگ‌تر با نام کمون تشدید شکل‌های کشاورزی جمعی انتقال اموال و دارایی‌های کشاورزان به کمون‌ها صرف اکثر اوقات کشاورزان در کمون‌ها
	۴- تعاونی روستایی	تسهیل استراتژی‌های زمین‌داری تمرکز بر رشد اقتصادی در حوزه کشاورزی ارائه مشوق‌های خاصی برای کشاورزان دادن زمین به کشاورزان از سوی تعاونی‌های روستایی استقلال کشاورزان در تصمیم‌گیری‌های مربوط به تولید و مدیریت زمین جبران خسارت سلب مالکیت در زمان‌های قدیم برای کشاورزان به رسمیت شناختن حق بهره‌برداری زمین از سوی دولت
	۵- مالکیت خصوصی	به رسمیت شناخته شدن حق مالکیت خصوصی در قانون تأکید بر ممنوعیت نقض حقوق قانونی افراد و اشخاص توسط دولت توجه ویژه به مقوله اقتصاد در حوزه کشاورزی

ادامه جدول مقایسه‌ای ....

انقلاب	سیاست زمین	فعالیت اجرایی
کوبا	۱- مالکیت عمومی	سلب مالکیت از مردم دولتی شدن زمین‌ها کارگر شدن کشاورزان و فعالیت کارگری آنان در مزارع
	۲- ملی نمودن اراضی	خلع ید کشاورزان از زمین‌های بزرگ ملی کردن زمین‌های بیش از ۶۷ هکتار توجه ویژه به مزارع نیشکر
	۳- تعاونی‌های مشارکتی	ارزیابی مجدد سیاست‌های اقتصادی سوسیالیستی راه‌اندازی واحدهای تولیدی مشارکتی تبدیل مزارع دولتی به تعاونی تبدیل‌شدن کارگران به اعضای تعاونی‌ها دموکراتیک محور بودن تعاونی‌ها مشارکت اعضا در سود و دارا بودن نقش در تعیین رئیس تعاونی

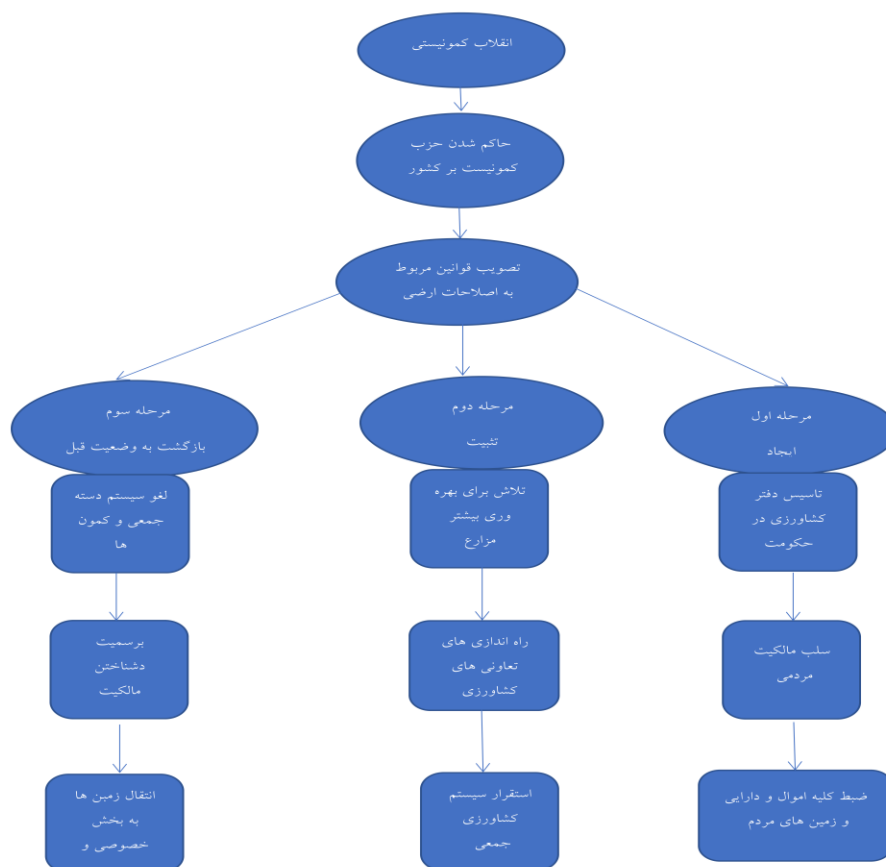
نتیجه‌گیری

با مروری بر فرایندهای اصلاحات ارضی در کشورهای چین، شوروی و کوبا، می‌توان گفت تمامی کشورهای سوسیالیستی از یک سیاست خاص در این مورد تبعیت کردند. این کشورها ابتدا سعی نمودند بر اساس اهداف ایدئولوژیک خود در ساختارهای کشاورزی تغییرات اساسی ایجاد کنند. این موضوع را می‌توان از چین کمونیست به رهبری مائو گرفته تا فیدل کاسترو و حتی لنین مشاهده کرد. می‌توان گفت روح حاکم بر این انقلاب‌ها به دلیل ایدئولوژی کمونیسم یکسان بوده؛ اما از جامعه‌ای به جامعه‌ای دیگر متفاوت بوده است. با گذشت زمان، ساختارهای کشورهای کمونیستی از حالت انقلابی فاصله گرفت. بسیاری از آرمان‌های بنیان‌گذاران سوسیالیسم محقق نشدنی به نظر می‌رسید و از طرفی این کشورها که عمدتاً از معیارهای مردم‌سالاری دور بودند برای توجیه مردم دچار مشکل شدند.

هر چند که هیچ‌یک از کشورها رسماً اعلام نکردند که در اهداف اولیه خود دچار شکست شده‌اند. سیاست‌های بعدی دولتمردان در جهت حفظ ظاهر این ساختارهای بنیان‌گذاری شده در کشاورزی بود؛ اما با تغییراتی که آن‌ها را سودآور کند. این را در رهیافت‌های تعاونی که نوعی پذیرش غیررسمی مالکیت خصوصی بود، می‌توان دید. در بسیاری از این کشورها مثل روسیه ما با فروپاشی دولت‌های کمونیستی مواجه هستیم، دولت‌های بعدی در اولین گام به سوسیالیسم زدایی روی آوردند، ولی عمدتاً چندان موفق نبودند. زیرا ساختارهای دوران کمونیسم آن‌چنان در جامعه دهقانی ریشه دوانده بود که تغییرات را با مشکل روبرو می‌ساخت.

در نتیجه تغییراتی که سعی شد بعد از اضمحلال صورت بگیرد چنان آشفته‌بازاری پدید آمد که نه مشخص بود که استراتژی کمونیسم مطرح است و نه بازار آزاد. نمونه آن را در کشور روسیه می‌بینیم. مضاف بر این در این کشور اختلافات بالای یلتسین با دوما (که در دست کمونیست‌ها بود) اجازه مانور چندانی به دولت نمی‌داد و این خود سبب کشمکش‌هایی می‌شد. آن‌هم در شرایطی که تنها چیزی که دولت احتیاج داشت اتفاق‌نظر در مورد اصلاحات بود. نقطه مشترک همه این سیاست‌های زمین که پس از انقلاب‌های بزرگ کمونیستی قابل مشاهده است، عدم توجه به مسئله مالکیت خصوصی است. مالکیت خصوصی که امری ذاتی و طبیعی برای انسان است توسط این حکومت‌ها از بین برده شد و شیوه‌های مالکیت غیر خصوصی اعم از جمعی، دولتی و یا عمومی بکار بسته شد. همین عدم توجه به حق ذاتی انسان‌ها موجب شد تا برنامه‌های باز توزیع زمین در حکومت‌های کمونیستی، که در سطح بسیار وسیعی نیز صورت گرفت، پس از گذشت چند دهه با شکست مواجه گردد و حکومت‌های مذکور به سمت اجرای سیاست‌های زمین مبتنی بر مالکیت خصوصی حرکت کنند.

الگوی اصلاحات ارضی انقلاب‌های بزرگ کمونیستی

تعارض منافع
تعارض منافع ندارم.

ORCID

Mohamad

Javad

<https://orcid.org/0009-0003-8577-3167>

Mousanezhad

Mohamad

Bagher

<https://orcid.org/0000-0003-0383-4708>

Khorranshad

References

English

- Alsen, Jonas (1996), *Introduction to Chinese Property Law*.
- Al Roy, Carl (1967), The peasantry in the Cuban revolution. *Review of Politics* 19
- Amendment to the Constitution of the People's Republic of China, 1988, online: The National People's Congress of the People's Republic of China <http://www.npc.gov.cn/englishnpc/Constitution/node_2829.htm> .
- (2004), *Amendment to the Constitution of the People's Republic of China*, 2004, online: Lawinfochina, <http://www.lawinfochina.com/display.aspx?id=6183&lib=law>> .
- Anders, Aslund. *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed* (Peterson Institute for International Affairs), 2007.
- Aranda, Sergio. *Agrarian Systems and Rural Development*, Macmillan, London, 1968.
- Ash, R.F, *Agricultural Development in China, 1948–1989: The Collected Papers of Kenneth R. Walker*. Oxford: Oxford University Press. 1998.
- Barracough, Solon, The Struggle for Land in the Social Dynamics of Deforestation, paper prepared for the Fundação Memorial da America Latina Conference (São Paulo, 25-27 March 1992), UMA Estratégia Latino-Americano para a Amazônia, UNRISD, Geneva, 1992.
- Barracough, Solon L, *Land Reform in Developing Countries: The Role of the State and Other Actors*. Discussion Paper No. 101, June 1999
- Bramall, Chris. Chinese Land Reform in Long-Run: Perspective and in the Wider East Asian, Context, *Journal of Agrarian Change*, Vol. 4 Nos. 1 and 2, January and April 2004.
- Brandt ,Loren & Rawski ,Thomas G, "China's Great Economic Transformation" in Loren Brandt & Thomas G Rawski, eds, *China's*

Great Economic Transformation ,New York: Cambridge University Press, 2008.

Brian Schwarzwald, “A Quiet Revolution Begins: Reinventing China’s Farms”, South China Morning Post (12 February 2003).

Cao, Pei (1998), *Real Estate Law in China*, Hong Kong: Sweet & Maxwell Asia

Cuba and agrarian reform - available at www.lanic.utexas.edu

Jialin, Zhang (2010), China’s Slow Motion Land Reform, *Policy Review*, online: Hoover Institution <<http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/5383>

Erie, Matthew S, China’s Post Socialist Property Rights Regime, HKLJ, 2007.

Flores, Edmundo. Land Reform and the Alliance for Progress, Center of International Studies, Woodrow Wilson Hall Princeton University, 1963.

Ghai, Dharam, Azizur Rahman Khan, Eddy Lee and Samir Radwan (eds.), 1979.

Jianfu, Chen, Chinese Law: Context and Transformation, Martinus Nijhoff, 2008.

Kate, Zhou. How the Farmers Changed China: Power of the People, West View Press, 1996.

Keliang, Zhu & Ping, Li, “Drawing a Line in the Sand? The Definition of ‘Public Interest’ and China’s Struggles to Limit the Government’s Power in Compulsory Land Expropriations” (Presentation for Landesa Rural Development Institute, delivered at the Annual World Bank Conference on Land and Poverty in Washington, D.C., 24 April 2012.

Law of the People’s Republic of China on Land Contract in Rural Areas, 2002.

Library of Congress -Agriculture [Russia]- available at www.countrystudies.us/russia

- Loveman, Brian, *Struggle in the Countryside: Politics and Rural Labor in Chile, 1919-1973*, Indiana University Press, Bloomington, 1976.
- Mei,yu-Land system reform and agricultural development in china,Cascaval - Brasil, April 1998.
- Meurs ,Wim van, *Land Reform in Romania – A Never-Ending Story* ,1991.
- National Bureau of Statistics, *China Statistical Yearbook: 2010*, Beijing: China Statistics, Press, 2010.
- Pearse, Andrew, *Seeds of Plenty, Seeds of Want: Social and Economic Implications of the Green Revolution*, UNRISD, Geneva, 1980.
- Pollitt, Brian. Some problems in enumerating the ‘peasantry’ in Cuba. *Journal of Peasant Studies*, 4(2), 1977.
- Randolph, Patrick A & Jianbo, Lou, *Chinese Real Estate Law*, Aspen, 2002.
- Robin Kong, *China’s billionaires begin to add up*, *Financial Times*, October 22, 2007.
- Rusu, Marioara – etc-*Land fragmentation and land consolidation in the agricultural sector – presented at the international symposium on land fragmentation and consolidation in CEEC*.
- Rusu, Marioara. *Agricultural Land Reform and Land Consolidation in Romaina*, 2003.
- Short, Philip, *Mao: A Life*, Henry Holt, 2001.
- Spence, Jonathan, *The Search for Modern China*, New York: WW Norton, 1990.
- Uzun V. Ya, *Land Reform in Russia: Myths and Reality. Voprosy Земельная реформа в России в 1990-2000-е годы, ... 98JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES (Журнал институциональных исследований) Том 7, № 2. 2015 Ekonomiki, no. 10, pp. 139-155. (In Russian), 2008.*
- Valdés Paz, Juan, *The Cuban Agrarian Revolution: Achievements and challenges*, *estudos avançados* 25 (72), 2011.

- Valdes Paz, Juan, *Procesos agrarios en Cuba. 1959-1995*. La Habana: Ciencias Sociales, 1997.
- Wayne M. Morrison. "China's Economic Conditions," Congressional Research Service Report to Congress, May 13, 2008.
- Wilson, Marisa, The Revolutionary (Re-) valorization of 'Peasant' Production and Implications for Small-Scale Farming in Present-Day Cuba, The University of the West Indies (St. Augustine, Trinidad and Tobago) Dept. of History, *History in Action*, Vol. 1 No. 1, April 2010.
- Wong, Vince. *Land Policy Reform in China: Dealing with forced Expropriation and the Dual Land Tenure System*, Centre for Comparative and Public Law Faculty of Law, The University of Hong Kong, Occasional Paper No. 25 , may 2014.
- Wright, Julia. *Sustainable agriculture and food security in an era of oil scarcity: lessons from Cuba*. London: Earthscan, 2008.
- Yasheng, Huang. *Capitalism with Chinese Characteristics*, Cambridge University Press, 2006.
- Ya Ping, Wang & Murie, Alan, *Housing Policy and Practice in China*, London: Macmillan, 1999.
- Xinwen, Wubao. "The New China's Oppression Campaign against Counter-reactionaries," *China.com*, 2006.
- "1950: The Land Reform" *China.org.cn*, online: *China.org.cn* <http://www.china.org.cn/features/60years/200909/15/content_18530605.h

Russian References

- Абдурашитов Ф.М. Земельно-водная реформа в Таджикистане в конце XX - начале XXI вв, Душанбе-2016.
- Александровна Верхогляд Дарья, *Собственность на землю и земельно-правовые отношения в советской и постсоветской России (1917 – начало 2000-х гг.): историко-правовой анализ законодательного развития*, Краснодар 2014.

БАРСУКОВА СВЕТЛАНА ЮРЬЕВНА, ЗЕМЕЛЬНАЯ РЕФОРМА В РОССИИ В 1990-2000-Е ГОДЫ, Журнал институциональных исследований Том 7, № 2. 2015.

Буздалов И. Н. Земельная реформа: взгляд сквозь призму замысла // АПК: экономика, управление, № 7, 2012.

БАРСЕНКОВ, А. С. ИСТОРИЯ РОССИИ 1917-2009, Рекомендовано УМС по истории и искусствоведению УМО по классическому университетскому образованию в качестве учебного пособия для студентов высших учебных заведений, Москва 2010.

Гогуев, Б.Б. ПРОБЛЕМЫ ВСЕОБЩЕЙ ИСТОРИИ, Аграрная и налоговая политика Румынии в отношении венгерского национального меньшинства в 1920-х гг, 2014.

Леонов Д.В. Крестьянские хозяйства в аграрной политике государства: конец X – начало XXI вв. (на материалах областей Нижнего Поволжья). Дис ... канд. ист. наук. Саратов, 2003.

Луковцева, Т. А. Большая Российская Энциклопедия ,без даты.

ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ КОЛХОЗА ИМЕНИ ТЕЛЬМАНА, И.Шеленберг,1981

استناد به این مقاله: موسی‌نژاد، محمد جواد، خرمشاد، محمد باقر. (۱۴۰۳). انقلاب و زمین؛ اصلاحات ارضی و سیاست زمین دولت‌های انقلابی سوسیالیستی. دولت‌پژوهی، ۱۰ (۳۸)، ۲۷۵-۳۰۸.

Doi: 10.22054/tssq.2024.65965.1211

The State Studies Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License